

РОЗДІЛ III

Особливості

внутрішньополітичного розвитку

країн та регіонів світу

УДК 324 (477.82)

Валентин Малиновський

Парламентські вибори 2012 року на Волині: мажоритарна складова

У статті розглянуто результати виборів до Верховної Ради України 2012 р. Проаналізовано мажоритарну складову цих виборів, наголошено на її класичних недоліках, а також закономірностях, що знайшли своє підтвердження в процесі виборчої кампанії у Волинській області. На прикладі окремого регіону виокремлено відповідні електоральні тренди, а також зроблено висновки щодо доцільності повернення до змішаної (пропорційно-мажоритарної) системи парламентських виборів в Україні в контексті розвитку вітчизняного парламентаризму та еволюції політичної системи.

Ключові слова: парламентські вибори, Верховна Рада України, мажоритарна система, партія, опозиція, виборчий округ, народний депутат України.

Постановка наукової проблеми та її значення. Виборча система – визначальний механізм формування влади в демократичній державі. Надання переваги тій чи іншій системі виборів розглядається як одна з «фундаментальних інституціональних альтернатив, з якими зіштовхується демократична держава» [5]. Адже від її відповідності розвитку суспільства, політичній ситуації безпосередньо залежить легітимність органів публічної влади, їхня спроможність ефективно здійснювати покладені на них функції.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Проблема парламентських виборів – предмет постійного наукового інтересу не лише політичної науки, а й інших суспільних наук. Серед досліджень цієї теми слід відзначити праці [2; 3; 11]. Однак парламентські вибори 2012 р. на прикладі окремого регіону досліджені недостатньо.

Мета статті – аналіз результатів виборів до Верховної Ради України 2012 р. на Волині з виокремленням відповідних трендів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Система виборів і політична система є взаємозалежними категоріями. Відповідно, перша має максимально відповідати формам державного правління та державного устрою. Такий взаємозв'язок у країнах зі сталими демократіями вибудовувався протягом тривалого періоду. У результаті, на сучасному етапі історичного розвитку виборчі системи в цих країнах є стабільними, натомість у спільнотах перехідного періоду вони перебувають у стані перманентної модернізації. Це пояснюється, по-перше, трансформаційним динамізмом таких суспільств, по-друге, відсутністю як у громадян, так і в політичній еліті усталених державницьких традицій [6]. Тому пошук оптимального варіанта в цій сфері державотворення, що супроводжується еволюцією виборчого законодавства, є закономірним явищем, характерним для перехідних суспільств. Наша держава не є винятком у цьому процесі. Як слушно зазначається в літературі: «Україна все ще перебуває у стані пошуку найбільш оптимальної виборчої моделі, що враховувала б особливості її суспільно-політичного розвитку, регіонального поділу, сприяла б політичній структуризації українського суспільства та реалізації інтересів якомога більшої кількості його верств і соціальних груп» [8]. За доволі нетривалий історичний період – 22 роки – у

нас відбулася кардинальна трансформація виборчої системи парламентських виборів – від мажоритарної на виборах 1990, 1994 рр. (радянська традиція) до суто пропорційної (2006, 2007 рр.), через застосування змішаної (пропорційно-мажоритарної на виборах 1998, 2002, 2012 рр.).

Після багатьох нарікань щодо пропорційної системи з голосуванням за закриті партійні списки у 2006 і 2007 рр. логічним кроком мав би бути перехід до системи голосування за відкриті списки. Саме таким еволюційним шляхом ішло багато країн консолідованої демократії (Бельгія, Нідерланди, Норвегія, Фінляндія, Швеція) та колишніх комуністичних країн (Естонія, Латвія, Польща, Чехія). Однак українські законодавці зробили крок в іншому напрямі – повернули «незв'язану» змішану виборчу систему («паралельну систему»), за якою, як сказано вище, уже проводилися вибори до Верховної Ради України в 1998 та 2002 рр. Аналіз запровадження змішаної системи на попередніх парламентських виборах в Україні виявив такі її недоліки:

- система не призвела до створення масових та фінансово незалежних партій: практично всі з них залишилися партіями лідерського типу, зорієнтованими не на власний розвиток, а на обрання своїх представників до парламенту;
- за рахунок зловживань адміністративними ресурсами в одномандатних округах кількість мандатів, отриманих провладними партіями, не відповідала їхній реальній електоральній підтримці (у 1998 р. НДП, яка в загальнодержавному окрузі отримала 5 % голосів, за рахунок одномандатних округів сумарно здобула 91 мандат; аналогічною була ситуація у 2002 р. з блоком «За єдину Україну!», котрий, за результатами голосування, у багатомандатному загальнодержавному окрузі набрав лише 11,84 %, зайнявши третє місце, однак завдяки мажоритарній складовій загалом отримав 119 депутатських мандатів, випередивши переможця пропорційних виборів – блок «Наша Україна», за який віддали свої голоси 23,52 % виборців);
- чотиривідсотковий виборчий бар'єр забезпечив проходження до парламенту партій, підтримка яких носила регіональний характер («Громада», СДПУ(о), СПУ);
- не розв'язано проблему міжфракційних переходів та постійних фракційних «переформатувань» у Верховній Раді. Це підтверджує структуризація парламенту 2002–2006 рр., коли блок «За єдину Україну!», основу якого складали депутати-мажоритарники, уже через три місяці після початку роботи законодавчого органу розпався на сім фракцій. Загалом, тоді до парламенту увійшло шість фракцій, які дуже швидко «структуризувались» у 13 фракцій та груп;
- збільшилася кількість представників бізнесу в парламенті [2, с. 24].

У результаті повернення до цієї системи на виборах 2012 р. знову 225 депутатів обиралися в одномандатних округах за мажоритарною системою відносної більшості, 225 депутатів – за пропорційною системою з голосуванням за списки кандидатів від партій у багатомандатному загальнодержавному окрузі. Таким чином національна виборча модель повернулася до системи, яка функціонувала десять років тому й викликала багато нарікань щодо її невідповідності суспільним настроям та волевиявленню громадян. Зазначимо, що аналогічна до української змішана виборча система сьогодні застосовується на парламентських виборах у небагатьох країнах Європи: Андоррі, Вірменії, Грузії, Литві [2, с. 14].

Зокрема, експерти визначили такі недоліки мажоритарної системи відносної більшості:

- допускає обрання кандидатів, яких підтримує меншість виборців (переможцем може стати кандидат, підтриманий 10–20 % виборців), спотворює пропорційне представництво партій, призводить до втрати значної частини (а то й більшості) голосів виборців, не сприяє невеликим партіям і багатопартійності;
- сприяє регіональним партіям, що можуть негативно впливати на загальнодержавну політику;
- змінює тактику голосування: виборці голосують не за найбільш бажаного, а проти найбільш небажаного кандидата;
- звужує можливість вибору: виборець повинен голосувати за кандидата від улюбленої партії, погляди якого він може не поділяти взагалі;
- може породжувати проблему «джеррімендерінгу» – маніпулювання з формуванням виборчих округів із територій, де концентруються прихильники відповідної партії;
- невелика територія округу часто не дає можливості враховувати його потреби при формуванні регіональної політики;
- малонаселені та географічно великі округи стають «нецікавими» для партій і змушують амбіційних політиків висуватися не в рідних округах, а в округах, більш зручних для їхніх партій [2, с. 21].

Слід урахувати, що, зважаючи на низький рівень політичної культури всіх суб'єктів виборчого процесу, ігнорування ними виборчого законодавства в умовах відсутності незалежної судової системи, упередженості правоохоронних органів, до цього переліку вітчизняна електоральна практика вносить суттєві корективи.

Однак ініціатори повернення змішаної виборчої системи виходили з традиційних методів виборчої технології, які використовуються правлячими елітами для утримання демократичним шляхом політичної влади, маскуючи свої справжні наміри гаслами «необхідності зв'язку депутата з виборцями». Про штучність такої позиції свідчить те, що лише 9,2 % населення України вважає, що депутат Верховної Ради, обраний по округу (мажоритарник), може відстоювати інтереси своїх виборців, натомість 40 % мають протилежну думку [1, с. 205].

На прикладі парламентських виборів у Волинській області проаналізуємо недоліки зазначеної виборчої системи. При цьому головну увагу зосередимо на мажоритарній складовій.

За результатами голосування на Волині, п'ятивідсотковий бар'єр подолали п'ять партій. Крім того, по мажоритарних округах пройшли чотири самовисуванці – відомі бізнесмени: І. Палиця – голова правління компанії «Укрнафта», І. Єремеев і С. Івахів – співвласники групи компаній «Континіум», С. Мартиняк – співвласник компанії ТМ «Пан Курчак», а також член ВО «Свобода» Є. Мельник (див. табл. 1).

Таблиця 1

Результати голосування до Верховної Ради України 2012 р. у Волинській області

Назва партії	% голосів виборців за список партії	Кількість голосів виборців за пропорційною системою	Кількість мандатів за мажоритарною системою
Батьківщина	39,46	198 874	0
Свобода	17,98	90 612	1
Удар	15,96	80 471	0
Партія регіонів	12,92	65 127	0
КПУ	6,97	35 132	0
Самовисуванці	–	–	4

Джерело: Таблиця складена автором на основі [12].

Виходячи з викладеного вище, можна констатувати, що:

1. Підтвердилася закономірність: виборча система порівняної більшості є пристосованою для систем, коли змагаються дві сильні загальнонаціональні партії (наприклад США чи Велика Британія). В умовах, коли у виборах бере участь більше політичних акторів, вона виявляє певні вади, основною серед яких є та, що більшість виборців з окремого округу може бути позбавлена представництва в парламенті в разі, якщо віддасть свої голоси за тих кандидатів, котрі програли. Це знайшло своє підтвердження в чотирьох волинських виборчих округах (Горохівському, Ковельському, Луцькому, Маневицькому), де більшість виборців, котрі віддали свої голоси за список ВО «Батьківщина», залишилися без свого народного депутата-мажоритарника. У цих округах усі кандидати від цієї політичної сили зайняли другі місця, сумарно набравши 125 037 (!) голосів, однак жоден із них не зможе представляти своїх прихильників у Верховній Раді України. Ще один недолік цієї системи: кандидат І. Гузь набрав 36 306 голосів, однак не став народним депутатом, натомість Є. Мельник, котрий набрав 33 712, та С. Мартиняк (30 324 голосів) отримали депутатські мандати.

2. Підтвердилася тенденція, що є характерною з часу запровадження в 1998 р. в Україні пропорційної виборчої системи, – електоральна поведінка лише опосередковано корелюється з політичною орієнтацією: виборці області в єдиному загальнодержавному окрузі голосували за одним принципом, ураховуючи ідеологічні принципи, харизматичні якості лідерів партій, а в одномандатних округах – із прагматичних мотивів, обираючи людей, які пообіцяли допомогти у вирішенні конкретних локальних питань (або вже допомогли). У результаті таких споживацьких настроїв, які превалювали над державницькими, жоден із кандидатів «Батьківщини», яка впевнено перемогла за партійними списками, не здобув перемоги в мажоритарних округах.

3. Вибори показали, що образ депутата-мажоритарника кардинально відрізняється від депутата-списочника. Зокрема, із погляду типового волинянина, депутат – це добродійник, без чітко визначеної політичної позиції, головним заняттям якого має бути «вибивання» коштів для конкретних потреб

виборчого округу, а також дарування комп'ютерів, ремонтування шкіл, клубів, уставляння вікон, дверей, прокладання доріг, газопроводів, будівництво храмів тощо, а не законотворець, який має працювати над новими законами та пропонувати державну політику у відповідній сфері державотворення.

Зокрема, кандидати-самовисуванці, котрі свідомо нав'язували виборцю саме такий образ, працювали за однією схемою: створювали благодійний фонд, через який здійснювалася меценатська діяльність, – фактично завуальована форма підкупу виборців; за можливості створювали власне друковане видання або домінували на місцевих телеканалах. Як своєрідне громадське схвалення саме такого підходу до організації виборчої кампанії знаходимо в одному з волинських інтернет-видань: «Ігор Палиця працював із виборцями не три останні місяці, як це робили деякі кандидати, а більше року. Суттєві капіталовкладення (причому не тільки фінансові), опанування інформаційного простору, робота із усіма категоріями виборців, дали результат» [10].

4. Знову відродився дещо призабутий образ «незалежного позапартійного кандидата», який «буде служити лише інтересам виборців», а не окремим політичним силам. На Волині, як загалом по Західній Україні, він «вирядився» в привабливий для виборця образ опозиціонера до влади. Таким маніпуляційним прийомом відбулося спотворення волевиявлення громадян, адже, голосуючи за такого «опозиціонера», виборці делегували до парламенту, як мінімум, лояльного до влади депутата.

5. За мажоритарної складової суттєво збільшується перевага кандидатів, які мають потужні фінансові можливості, що відразу ставить усіх претендентів у нерівні умови. Якщо ж ці кандидати отримують ще й підтримку керівників місцевих органів влади, то ці можливості, як мінімум, подвоюються. Вибори у Волинській області, де з рахунком 4:1 гроші перемогли ідею, – яскраве тому підтвердження.

Зважаючи на те, що на Волині кандидат від Партії регіонів мав небагато шансів на успішний результат, влада зробила ставку на олігархів, які позиціонували себе як незалежні кандидати-самовисуванці (С. Ковальчук – у Володимирі-Волинському, С. Мартиняк – у Горохівському, С. Івахів – у Ковельському, І. Палиця – у Луцькому, І. Єремєєв – у Маневицькому виборчих округах). Підтвердження цього – слова голови облдержадміністрації Б. Клімчука: «Рейтинг Партії регіонів не такий високий у нашій області, щоб кандидати від цієї партії могли перемагати. Ми це розуміємо і знаємо. Якщо будуть достойні кандидати-мажоритарники “самовисуванці”, не заангажовані в інші партії, і попросять нашої підтримки, ми її, очевидно, надамо» [4]. І справді, за результатами голосування, кандидати-висуванці від Партії регіонів набрали всього від 0,93 % у Ковельському, до 3,36 % у Горохівському виборчих округах.

Зазначимо, що С. Івахів до Волинської обласної ради у 2010 р. йшов у першій п'ятірці виборчого списку Партії регіонів і лише напередодні парламентських виборів вийшов із фракції цієї партії в обласній раді, організувавши депутатську групу «Патріоти Волині». Її створення він пояснив так: «...наше завдання – ніякої політики, наша ціль – регіональний патріотизм, наша мета – вирішувати господарські питання, котрі сьогодні виникають у волинян» [7]. С. Мартиняк в обласній раді входив до провладної групи Б. Клімчука «Нова Волинь», І. Єремєєв довгий час був радником голови облдержадміністрації. С. Ковальчук у своєму інтерв'ю відверто висловив задоволення приходом до влади Януковича та Партії регіонів: «Я п'ять разів на двох останніх президентських виборах голосував за Віктора Януковича. Це мій Президент, моя влада, яку я буду підтримувати», – наголосив «незалежний» кандидат у народні депутати [4].

Це побічно підтверджує стаття в одному інтернет-виданні: «Успіх провладних кандидатів на виборах – це в першу чергу перемога Бориса Клімчука. Це треба зуміти так розставити заможних кандидатів, щоб усі були задоволені. Єдиний прокол стався з Ковальчуком, та й то не з вини Бориса Петровича» [10].

Ще одним підтвердженням цього є зняття з перегонів кандидата від Компартії А. Мартинюка, який збирався балотуватися по Маневицькому округу. Однак це б створило серйозні проблеми І. Єремєєву та сприяло б опозиціонеру А. Грицюку. У результаті прийнято рішення щодо балотування комуніста за партійним списком. Таким чином, Компартия пішла на серйозну поступку провладному кандидату, адже саме Мартинюк, який користується заслуженим авторитетом серед своїх земляків, міг стати єдиним в Україні депутатом-мажоритарником від КПУ.

6. Мажоритарні вибори повернули до вжитку вже забуті «брудні» виборчі технології, застосування яких є неможливим (або малоефективним) за пропорційних виборів. Знову особливого розма-

ху набула практика підкупу виборців, використання компромату, застосування адмінресурсу, політичне маніпулювання, а також кримінальні розборки. Наприклад, у 23 виборчому окрузі застосовано технологію «двійника», коли для послаблення лідера опозиції в області Анатолія Грицюка зареєстровано кандидатом у депутати однофамільця Андрія Грицюка.

У Луцькому виборчому окрузі застосовано новітню креативну технологію «конфлікту» між нардепом І. Палицею та головою облдержадміністрації Б. Клімчуком, щоб переконати виборців у тому, що перший не є провладним кандидатом. Слід зазначити, що ця добре зрежисована політтехнологія, своєрідна рольова гра в «хорошого і поганого» суттєво підвищила рейтинг І. Палиці, при цьому в програші залишився голова облдержадміністрації, який отримав відчутний удар по своїй репутації.

Кандидат у народні депутати О. Голева застосувала маніпулятивну технологію: напередодні голосуванням, 25 жовтня, опублікувала в провідній обласній газеті лист, у якому нібито «Тимошенко закликає лучан проголосувати за представницю Європейської партії – Олену Голеву» [9], свідомо вводячи в оману виборців округу № 22, адже по цьому округу балотувався офіційно висунутий від Об'єднаної опозиції кандидат П. Кравчук.

7. Парламентські вибори показали, що мажоритарна складова вигідна партії влади, адже за посередництвом застосування адмінресурсу та фінансово заможних кандидатів можна суттєво збільшити своє представництво в парламенті. Загалом мажоритарна система через «незалежних самовисуваних» сприяє подальшій олігархізації української правлячої еліти – украї небезпечної тенденції суспільного розвитку. Це підтверджує досвід діяльності Верховної Ради четвертого скликання, який показав, що процес структуризації парламенту був пов'язаний не з питаннями підвищення економічного добробуту населення країни в цілому, а з питаннями зміцнення олігархічних кланів та корпоративними інтересами окремих бізнесових груп [1, с. 206].

Висновки й перспективи подальших досліджень. Підбиваючи підсумки, можна зробити **висновок**, що повернення до мажоритарної складової стало кроком назад у розвитку парламентаризму в Україні. Замість розвитку стійкої багатопартійної моделі парламенту, вітчизняна політична система знову зазнає своєрідного «дрейфу» в напрямі подальшої олігархізації Верховної Ради, що сприятиме її нестабільній роботі, посиленню конфронтаційних чинників, а також деформації електоральної культури, що загалом віддаляє нашу державу від демократичного європейського вектора розвитку.

У контексті цього дослідження **подальші наукові розвідки** мають бути спрямовані на процес структуризації Верховної Ради України сьомого скликання.

Джерела та література

1. Буров И. В. Электоральный выбор – желаемое и действительное / И. В. Буров // Демократичний розвиток України : матеріали конф. – К. : Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2006. – С. 205.
2. Виборча реформа для всіх і для кожного / заг. ред. Д. Ковриженко. – К. : КВУ, 2011. – 100 с.
3. Виборче законодавство: українська практика, міжнародний досвід та шляхи реформування / за заг. ред. С. В. Радченка. – К. : Факт, 2003. – 258 с.
4. Герасименко П. «Незалежний» кандидат Януковича / П. Герасименко // Волинь-нова. – 2012. – 8 верес. – С. 7.
5. Гофман Б. Избирательные системы и искусство конституционной инженерии: обзор основных открытий / Б. Гофман // Ойкумена. – 2005. – № 3. – С. 29–70.
6. Кафарський В. І. Система виборів в Україні: порук оптимального варіанта / В. І. Кафарський // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2006. – № 9. – С. 5.
7. Мірченко О. Степан Івахів: «Створення групи, яка на ділі дбає про інтереси волинян, – це і є регіональний патріотизм!» / О. Мірченко // Волинь-нова. – 2012. – 29 верес. – С. 9.
8. Сахаренко О. Вдосконалення виборчої системи України: проблеми та перспективи / О. Сахаренко // Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки – 2005. – К. : Знання України, 2005. – С. 120–128.
9. Тимошенко підтримала Олену Голеву // Волинь-нова. – 2012. – 25 жовт. – С. 14.
10. Чех Д. Вибори на Волині: триумф влади [Електронний ресурс] / Д. Чех // Волинська правда. – Режим доступу : <http://pracda/lutsk/ua/ukr/news/45392/>
11. Шведа Ю. Політичні наслідки виборчих систем / Ю. Шведа // Віче. – 2007. – № 17. – С. 17–20.
12. Які партії підтримали волиняни // Волинь-нова. – 2012. – 10 листоп. – С. 3.

Малиновский Валентин. Парламентские выборы 2012 года на Волини: мажоритарная составляющая. В статье рассмотрены результаты выборов в Верховную Раду Украины 2012 г. Проанализирована мажоритарная составляющая этих выборов, отмечены её классические недостатки, а также закономерности, что

нашли свое подтверждение в ходе избирательной кампании в Волынской области. На примере отдельного региона выделены соответствующие электоральные тренды, а также сделаны выводы о целесообразности возвращения к смешанной (пропорционально-мажоритарной) системе парламентских выборов в Украине в контексте развития отечественного парламентаризма и эволюции политической системы.

Ключевые слова: парламентские выборы, Верховная Рада Украины, мажоритарная система, партия, оппозиция, избирательный округ, народный депутат Украины.

Malinowski Valentine. Parliamentary Elections in 2012 in Volyn: Majority Component. In the article there are results of the elections to the Verkhovna Rada of Ukraine in 2012. Analyzed majoritarian component of the election highlighted the shortcomings of classical as well as patterns that were confirmed during the election campaign in the Volyn region. For example a region distinguished relevant electoral trends and conclusions regarding the feasibility of returning to a mixed (proportional-majoritarian) system of parliamentary elections in Ukraine in the context of national parliamentary and evolution of the political system.

Key words: parliamentary elections, the Verkhovna Rada of Ukraine, the majority system, the party, the opposition, electoral district, MP of Ukraine.

Стаття надійшла до редколегії
27.03.2013 р.

УДК 321.01:316

Сергей Бирюков

«Большие регионы» как новая управленческая модель для объединённой Европы

В статье описываются проблемы быстрорастущих регионов в процессе глобализации и евроинтеграции. Акцентируется внимание на значении и роли сетей в процессе создания «больших регионов». Сделан вывод, что «крупные регионы» используют информационные сети для решения социальных и экономических проблем развития. Формирующиеся коммунитарные сети преодолевают недостатки отдельных видов сетей, задавая качественно иную логику евроинтеграции. Указывается на формирование модели «многослойной европейской системы», «третьим уровнем» которой естественным образом становятся регионы, в результате чего в ЕС активно развивается «сетевая система» управления, отчасти агрегирующая территориальные интересы и отчасти напрямую представляющая их на наднациональном уровне.

Ключевые слова: глобализация, сети, «большие регионы», региональное развитие, демократизация, евроинтеграция.

Постановка научной проблемы и её значение. Анализ исследований по этой проблеме. Сегодня в большинстве работ, посвященных проблемам глобализации, их авторы отмечают происходящее на глазах освобождение социальных отношений от их локально-территориальных оснований. Обосновывая этот тезис, исследователи, в частности, указывают на замещение «пространства мест» так называемым «пространством потоков» [6; 7]. Другие, в свою очередь, говорят о преодолении в современных условиях феноменов территориальности и географии [25; 26]. Среди иных последствий глобализации авторы называют то, что границы стали проницаемы, а сформировавшиеся в рамках национальных государств политические и культурные идентичности постепенно «детерриториализуются» [3]. В контексте современных трансформаций изменяется роль государственных границ. На место традиционно приписываемых им функций, таких как юридическая, фискальная, военная, торгово-политическая и социокультурная [12], постепенно приходит их роль как инструмента налаживания коммуникации между территориями сопредельных государств.

Как результат, в современной Европе на место традиционных форм регулирования и управления (governance) приходит политика, неразрывно связанная с особенностями тех или иных уровней пространственно-территориальной организации (politics of scale).

Происходящие изменения настоятельно требуют обновленной концепции демократии [9; 18]. Эта потребность связана, в первую очередь, с изменением традиционных ролей государства, что в